

Halide Edip'in Roman Kahramanı *Vehbi Dede*

Kâzım YETİŞ*

Özet: Bazı roman kahramanları yazardan daha çok tanınır. Feride'yi bir kenara bırakırsak Türk romanında çok tanınan bir kahraman yoktur. Söz konusu edeceğimiz *Sinekli Bakkal*'ın Vehbi Dede'si çok tanınan bir kahraman değildir. Fakat bazı noktalarıyla üzerinde durulması gereken bir karakterdir. Bunun için biz onu ayrıca ele almak istedik. Vehbi Dede bir Mevlevi dervişidir. O, romanda bir denge unsuru gibidir. Roman kahramanlarının hemen tamamı onu sever ve saygı duyar. Romancı, onu İmam İlhami Efendi'nin, şeriatin karşısına tekkeyi/tasavvufu çıkarmak istemiştir. Onu bugünün yaygın ifadesi ile İslâm'ın güler yüzü olarak algılamak hiç de yanlış değildir. Hele bir papazken kiliseden ayrılan ve Müslüman olan Pe-regrini/Osman ile Vehbi Dede'nin konuşmaları önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Sinekli Bakkal, Vehbi Dede, Rabia, şeriat, tasavvuf, güler yüz, anlayan ve seven, ilâhî aşk, şeytan, Allah, kâinat.*

---

* **Prof.Dr.**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul/TÜRKİYE. kazimyetis@aydin.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-5079-5612>

Geliş Tarihi / Received: 11 Ekim 2023 / 11 October 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Kasım 2023 / 24 November 2023

Halide Edip's Novel Hero "Vehbi Dede"

Abstract: Some fictional characters are better known than the author. Leaving Feride aside, there is no well-known hero in Turkish novel. The Vehbi Dede of Sinekli Bakkal that we will be talking about is not a well-known character, but he is a character that needs to be emphasized with some points. Therefore, we wanted to address it separately. Vehbi Dede is a Mevlevi dervish. He is like an element of balance in the novel. Almost all of the characters of the novel love and respect him. The novelist wanted to put him against Imam İlhami Efendi and the dervish lodge/sufism against the sharia. It is not wrong to perceive him as the smiling face of Islam, as commonly expressed today. Especially the conversations between Vehbi Dede and Peregrini/Osman, who left the church while he was a priest and became a Muslim, are important.

Keywords: *Sinekli Bakkal, Vehbi Dede, Rabia, sharia, sufism, smiling face, understanding and loving, divine love, devil, Allah, universe*

Giriş

Yazarlar, çok defa roman kahramanları ile tanınırlar. Bizim edebiyatımızda yazarlarını ikinci plana bırakan kahraman hemen hemen yok gibidir. Yalnız Feride (Çalığışu), Reşat Nuri'yi gölgede bırakacak bir kahraman olarak düşünülebilir. Halide Edip Adıvar'ın Rabia'sını aynı kategoride düşünemeyiz. Bunun sebebi ayrı bir yazı konusudur. Fakat romancılarımızın kahramanlarını düşünürken belki türünün ilk örneği olan Vehbi Dede üzerinde durmak gerektiği ile pek ilgilenmemişiz. Hatta Halide Edip'in kahramanları ne ölçüde halkın içinden alınmıştır, sorusunun cevabını net verebilmek pek mümkün değildir. Bunun diğer romancılarımız için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Romancımızın bütün romanlarını bu noktadan değerlendirmek bu yazının maksadını ve sınırlarını aşar. Genellikle bir roman kahramanının, zıddı ("contrast") olan başka bir kahraman ile birlikte düşünülmesi gerekir. *Sinekli Bakkal*'da İmam İlhami Efendi ile Vehbi Dede'yi böyle düşünebiliriz. Nedense daha çok Rabia ile Peregrini üzerinde durulmuştur. Esasen belki de yazarın maksadı budur. Yazar¹, Rabia dolayısıyla Hristiyan bir papaz/sonradan dinsiz olan Peregrini'yi İslâmiyet'e kazandırmak istemiştir diyebiliriz. Tabiatıyla bu, daha çok Peregrini'nin Rabia'ya âşık olması dolayısıyla gerçekleşir. Esasen problem de buradadır. Yalnız Halide Edip, Peregrini'yi salt aşkı dolayısıyla Müslüman yapmaz. Romanın onun, İslâmiyet'e bir hazırlık devresi vardır. Bu konuda en büyük yardımcı Vehbi Dede'dir. Bir bakıma Halide Edip, Dede'nin şahsında İslâm'ın güler yüzünü göstermek ister. Dönem romancılarının Adıvar'ın kahramanına benzer bir kişi canlandırdığını göremeyiz. Bilindiği gibi din ve tasavvuf kurumları birbirlerini tamamlayan ve aynı zamanda hayatı kucaklayan iki önemli unsurdur. Din/şeriat edebî metinlerde katı yüzünü

¹ İnci Enginün'ün kayıtlarına göre, 1936'da önce İngilizce olarak yazılıp *Soytarı ve Kızı* adı ile yayımlanan metinle Türkçe metin arasında bazı küçük farklar vardır. "Türkçesinde hayli özet olan Vehbi Dede ile Peregrini'nin mukayesesi (s. 43) İngilizcesinde çok daha uzundur (s. 60-61). Tevfik'in sürülmesinden sonra Vehbi Dede'nin oruç tutup sema ettiği parça Türkçesinde yoktur (s. 209)." (Enginün, 1978: 244)

gösterse bu okuyucuya ne kadar munis gelir bunu belirlemek ve ifade etmek o kadar kolay değildir. Nitekim bu konu yazarlarımızın ilgisini fazla çekmemiştir. Esasen beklenen ve belki de umulan tasavvuf da, tekke de romancılarımızın genellikle ilgi alanlarının dışında kalmıştır. Bunda muhakkak ki konunun çok noktalara çekilebilmesinin ve belki de bu yüzden netameli olmasının payı vardır. Bunun için de romancılarımız bu konulara girmemeyi tercih etmişlerdir.

Sinekli Bakkal'da başkahraman Rabia, "Vehbi Dede'den Doğu mistisizmini öğren"ir.² Veysel Şahin'e birkaç noktadan katılmak mümkün değildir. Öncelikle Vehbi Dede, şeriatı temsil eden İmam İlhami Efendi'nin karşısına tekkeyi, tasavvufu temsil etmek üzere konumlandırılmış bir şahsiyettir ve doğrudan öğretici değildir. Üstelik Vehbi Dede'nin sadece Selim Paşa'nın konağında değil Rabia'nın evinde de sohbetleri daha çok Peregrini ile. Veysel Şahin'e belki hak verecek nokta Dede'nin, Rabia'ya musiki-ki daha çok icra olduğunu tahmin etmek yanlış olmaz-dersi vermiş olmasıdır. Beraber olduklarında yazarın Vehbi Dede'ye söyledikleri terbiye noktasından düşünülebilir.

Esasen Halide Edip, Vehbi Dede ile ilgili kendi içinde tutarsız bir yol izler. Önce Dede'yi bize Selim Paşa'nın hanımı Sabiha'nın gözünden tanıtır. Hanımefendi Valide Camii'nde Rabia'yı gördüğü zaman hayatının buhranlı bir devrindedir. Yaşını başını almış başta kocası olmak üzere herkes ona artık vaktini ibadete hasretmek zamanı geldiğini, ahireti düşünmek saatinin çaldığını ima etmektedir. Halbuki o, ahiret düşüncesini hiç sevmemektedir. Solucanı, akrebi bol, rutubetli, kara ve soğuk topraklar... Şayet ruhu oradan cennete giderse sazın, şarkının, alayın yasak olduğu bu yer de ona keyifli değildir. "Şakadan anlamayan, gülmeyen, güldürmeyen bir hilkatten kadın sadece korkuyordu" (Halide Edip Adivar, *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitapevi, 14. Bas., İstanbul, 1943, s. 17-18). Romancımızın Sabiha Hanım'ın şahsında yaptığı bu cennet

² Şahin, Veysel (2014). *Bilge Kadının Aynadaki Yüzü Halide Edip Adivar'ın Romanlarındaki Yapı ve İzlek*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 489.

ve cehennem tasavvuru bize İmam İlhami Efendi'yi önceden hatırlatır. Daha doğrusu halk tasavvurunu romanına yerleştirir. Bunun için de Sabiha Hanım, Mevlevî tekkelerine devama başlar. Çünkü Mevlevî tekkeleri Hz. Mevlânâ'nın şahsında korkuyu, korkutmayı değil sevgiyi esas alır. Bununla beraber bu kadarcık izah bile maddî bir sebebe veya menfaate bağlanmış da olsa yazar halkın tekkeyi tercih edişinin sebebini açıklamış olur. Ama unutmayalım ki Halide Edip, tekkenin sevgi ile dünyaya ve insanlara bakışından çok uzaktadır. Bir bakıma tekkeye/tasavvufa pragmatist yaklaşımın örneğini verir ki bu Mevlevîliğin tarihî misyonuna aykırıdır.

“Şeyhleri hem şakacı, hem de ona, kullarının zaafını anlayan, affeden ve seven bir Hâlik olduğunu söylüyorlardı. Bunların arasında bilhassa Vehbi Dede isminde Mevlevî bir musikişinas tanıdı ve meşrebine uygun buldu.” (Adıvar, 1943: 17-18). Yazar/anlatıcı bize Vehbi Dede'yi tanıtır:

“Vehbi Dede, kâinata anlayan ve seven tebessümle bakıyor, hayatı ilâhî bir şaka gibi görüyordu. Sabiha Hanım onu derhal genç halayıklara ve üvey kızı Mihri'ye musiki hocası olarak tuttu. Dede mütevazı, az söyler ve çok perhizkâr bir şekilde yaşar bir adam olduğu için, onunla pek sık konuşmazdı” (Adıvar, 1943: 18).

Aslında Sabiha Hanım, Rabia'yı Valide Camii'nde dinlemiştir.

“-Bugün Valide Camisinde imamın torununu dinledim. Otuz senedir böyle mukabele işitmemiştim.” (Adıvar, 1943: 18)

Belli ki Sabiha Hanım, camiye gidiyor, mukabele dinliyor, üstelik otuz senedir böyle bir mukabele işitmediğini söylüyor. Bu durum bize farklı bir anlayışı veriyor. Belli ki Halide Edip, İslâm kültürünü, Müslümanların ritüellerini kahramanlarının şahsında romana yerleştirmekten kaçınmaz. Onun başka eserlerinde de bunun örneklerini görüyoruz.

Kemal Timur, *Türk Romanında Dinler ve İnançlar* başlıklı çalışmasında romanlardaki din ve inançları, roman kahramanlarının bu konulardaki tartışmalarını söz konusu eder. Ama bunlar içerisinde şeriati temsil eden imam ve tarikatı temsil eden derviş kahraman hemen hemen yoktur. Romancılarımız diğer pek çok meselede olduğu gibi din, Müslümanlık-Hristiyanlık vb. konuları tartışır, söz konusu ederler. Hatta meselâ Ahmet Midhat, kahramanına Kur'an okutur. Süleyman, ara sıra güzel sesiyle: "Kur'an okumak suretiyle başlayıp Halep mollalarında karar kılarak herkesi mest eylediği nagamatıyla hemen her akşam" Ebu'l-Hümmam'ı mütelezziz eyler." (Ahmet Midhat, 1292: 683)

Rabia, Vehbi Dede'den Arapça, Farsça sonra da musiki dersleri alır. Fakat asıl Vehbi Dede ile Peregrini'nin sohbetleri onun şahsiyetini besler. Dede sakin ve telâşsız, piyanist ateşli ve heyecanlıdır. Söz konusu olan şeytandır.

"-İnsanı ilk defa ilim ağacının yemişini yemeye sevk eden Şeytan değil mi? O olmasa insan sadece yiyen, içen, iki ayaküstünde dolaşan bir mahlûktan ibaret kalırdı. Tecessüs her bilginin anahtarı, bu anahtarın ilk sahibi ve bize ilk bu anahtarı veren de Şeytandır. ..." (Adıvar,1943: 44)

Dede, tatlı tatlı güldü:

-Bence Şeytan ve Allah diye kâinatta iki kuvvet yoktur. Hepsi her şey bir tek hakikatin, bir tek kudretin görünüşü. Cüz'î fertlerden en muazzam güneşlere kadar, insandan göze görünmeyen böceklerle kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri. İyi kötü, güzel çirkin, Allah, Şeytan bunlar; icat edilen isimler. Hepsini arkasında kendi kendini halk etmiş olan ve mütemadiyen halk etmekte olan bir kudret var... O, o...Kâinat denilen perdeye, gölgelerini aksettirmek yaratmak filinde devam eden Hâlikın Adı Allah, Rab, ne olursa olsun. Nurunun en parlak, en ezeli olduğu bir yer, sırrının mâkesi bir tek şey vardır: Aşk!". (Adıvar, 1943: 44-45).

Bu tasavvuftaki vahdet-i vücûd anlayışından farklı bir şey değildir. Unutmayalım ki karşısındaki Peregrini'dir. Nitekim Peregrini şöyle cevap verecektir:

“-Ya kinler, nefretler, boğuşmalar, didişmeler, vahşetler... Onları bir fenalık Allah'ının eseri olarak kabul etmek lâzım değil mi?

-Hayır... Hepsi aynı nurun gölgesi, hepsi aynı ilâhî ressamın kullandığı başka başka boyalar...” (Adivar, 1943: 45-45).

Belli ki yazar Vehbi Dede'yi sıradan bir insan olarak romanına almıyor. Burada Dede'nin Mevlevî dedesi, Mevlevîliğin bir Türk tarikatı olmasını sadece hatırlatalım.

Romancı Hilmi Bey'in arkadaşlarından Şevki Bey'e şunları söyler ki bu bir anlamda Halide Edip'in gerçek fikrini ortaya koyar. Bu, Cumhuriyet ile beraber tekkelerin faaliyetlerinin durdurulmasının sebebinin açıklar. Çünkü Halide Edip'in bir süre Mustafa Kemal Paşa'ya çok yakın olduğunu biliyoruz.

“-Bence imam, bizim memleketimiz için Dede'den daha az zararlıdır. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir imamın cennet, cehennem masallarından daha çok tehlikeli. İmam sadece bâtil itikatların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor. Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. İyiyi fenayı tablolarında boya diye kullanan sanatkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantikî neticesi ne oluyor, bilir misiniz? Bu itikat insanları zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lâkayt yapar...” (Adivar, 1943: 46)

Bu ve devam eden yorumlarda romancı, Vehbi Dede'nin şahsında tekkeyi, tasavvufu, özellikle Mevlevîliği tenkide tâbi tutar. Bu tür tenkit veya yaklaşım; tekkelerin Anadolu ve Balkanların Türkleşmesi ve İslâmlaşması hadisesindeki etkisini göz ardı etmek anlamına gelir. Öte yandan Halide Edip bu yaklaşım tarzına rağmen Dede'yi bu tür konuşmalarının öte-

sinde sevimli, dengeli bir kişilik olarak yaratmaktan da geri kalmamıştır. Bununla beraber bu beylik tenkitler her dönemde özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar yapılmıştır. Üstelik karşı görüşler de her zaman var olmuştur.

Ayrıca romanın akışında Tevfik'in arkadaşı Râkım, Rabia'ya "Dünyada en çok kimi seversin?" diye sorar. Rabia ne annesini ne dedesini söyler. O, doğrudan ve tabii olarak babasını seçer. Bunun sebebi acaba nedir diye sormak ihtiyacını duymayız. Fakat yanılmayalım, romandaki olaylar değil romancının tavrı bize, bu seçimi tabii karşılatır. Mesele burada bitmez ve bizim için önemli olan bundan sonrakidir. Babandan sonra kimi seversin sorusunun cevabı, "Vehbi Dede"dir. Yazar, bununla da yetinmez bu cevabın sebebini de açıklar:

"-Rabia babandan sonra kimi seversin?"

-Vehbi Dede'yi

-Niçin?

Ne bilsin? Bilse Vehbi Dede'nin mukaddes bir ihtiyaç olduğunu söyleyecek, insanî zaafı anlayan, affeden fakat kendisinin bunların üstünde bir aziz olduğunu, bunun için Rabia'ya her zaman kuvvet ve teselli verdiğini anlatacak". (Adıvar, 1943: 66)

Bunu söyleyen yazar/anlatıcıdır.

Rabia'nın babası Tevfik sürgüne gönderilir. Peregrini, Rabia'nın işlettiği bakkal dükkânına gitmiş Tevfik'in arkadaşı Râkım ile konuşmaktadır. Rabia babasının sürgün edilmesi dolayısıyla çok üzgündür. Râkım bunu nakleder, Peregrini, Vehbi Dede'ye uğrayıp dükkâna Dede'nin daha sık gelmesini isteyecektir. Râkım aynı düşüncede değildir.

"-Vehbi Dede evliya gibidir ama insana huzuru, mevlit dinlemiş gibi huzur veriyor. Rabia'ya bugünlerde böyle ağır şeyler lâzım değil." (Adıvar, 1943: 145)

Yazar okuyucusuna anlatır ki Vehbi Dede'nin varlığı insanı sükûnete kavuşturur belki. Ne var ki bu sükûnet, üzüntüyü hafifletecek cinsten bir sükûnet değildir. Çünkü insanın

dünyayı seyrettiği ayna ders alınacak, dünyanın işleri arasında kendisini kaybettirmeyecek bir seyirdir. Bir bakıma bu insanın hep muhasebe içerisinde olmasıdır. Hâlbuki bu muhasebe, dünyayı, olayları, Tanrı'yı idrak, kendini idraktır. Elbette bu yaratılış gayesinin çevresinde bir idraktır. İnsanın kendini ve Tanrı'yı bilmesidir. Elbette böyle bir insan hem kendisi ile hem dünya ve insanlarla barışık olacaktır.

Dede, Galata Mevlevihanesi'nin civarında oturmaktadır. Tevfik sürgüne gönderilmiştir. Peregrini, Dede'yi evinde ziyaret eder. Mangalın başında oturan Vehbi Dede'nin önünde açılmış vaziyette Mesnevi vardır. Romancı ortamı şöyle anlatır: “Peregrini'nin gelişine memnun olmuştu. “Metafizik” münakaşalar açacak, dervişin fikrini meşgul edecek ve belki onunla münakaşa ederken dervişin fikri o aralık saptığı çıkmazdan kurtulacak bir yol bulacaktı. Çünkü Vehbi Dede, Tevfik'i teşyi ettiği günden beri buhran geçiriyordu. On beş senelik bir riyazet ve fikir mücadelesinden sonra kurabildiği hayat felsefesi zaman zaman böyle sarsılırdı”. (Adıvar, 1943: 146). Yazar, Dede'nin iç sıkıntısının Peregrini ile yapacağı sohbetle azalacağını vurgulamak ister. Fakat gelişme bu istikamette olmaz. Peregrini, Rabia'nın durumunu anlatır. Fakat beklediği ilgiyi göremez ama Rabia'ya olan ilgisini böylece söylemiş olur. Ayrıca konu sevgiye gelince Peregrini, Vehbi Dede'ye

“-Sen hiç sevdin mi?” sorusunu sorar. Dede'nin verdiği cevap meseleyi açar.

-“Sevmesem insan olmam. Her zaman severim, hem de ne kadar çok”. Bu cevap, Peregrini'ye şu soruyu sordurur:

“-Benim olsun diye yanarak...” (Adıvar, 1943: 148)

Bu Dede'ye göre “ibtidaî bir şey”dir. “Ona göre kimse kimsenin olamaz”. (Adıvar, 1943:148)

Böylece yazar, Peregrini'nin sevgisi ile Dede'nin sevgisinin farklı olduğunu, bir bakıma bir vücudu, bir varlığı sevmek ile tasavvuftaki sevginin, ilâhî sevginin farklılığını kahramanları yolu ile yani müşahhaslaştırarak göstermiş olur. Bu

bizim kültürümüzde bütün bir klâsik şiirde karşılaşılan sevgidir ve Tanzimat'tan sonra roman yolu ile giren sevgiden farklıdır. Üstelik yazar bunu bir batılı ile Vehbi Dede'nin anlayışını karşılaştırarak yapar. Bunun şöyle bir önemi de vardır. Biz bu karşılaştırma ile daha evvel hiçbir romancımızda görmediğimiz bir anlayış veya yaklaşımla karşı karşıya kalırız.

Peregrini, Rabia ile konuşmuş, yaptığı evlilik teklifi Rabia tarafından kabul edilmiş, Müslüman olmuş, Rabia adını Osman diye koymuştur. Müslüman oluşunu Vehbi Dede'ye söylemeye gider. Böylece durumu öğrenen Dede, Rabia ile konuşmaktadır. Dede, Rabia'ya geçici bir hevесе kapılmadığından emin misin diye sorar. Rabia "bir karış kız olduğu zamanlarda bile Peregrini ile evlenmeyi düşündüğünü" belirtir. Vehbi Dede, Tevfik'e, Rabia'ya babalık edeceğine dair söz vermiştir. "bir arka sokakta doğan" hem de hafız bir Müslüman kızın eski bir rahip, bir asilzade ile birbirine bağlanmasını, nasıl bir yeni insan meydana getirileceğini kendi kendine sorgular. Düşündüklerini Rabia'ya da söyler:

"Siz o kadar başka dünyaların mahsulüsünüz ki, yavrum, bugün ona bu kadar şirin gelen Sinekli Bakkal bir gün onun başına dar gelir. Belki zannettiğinden daha çabuk bu hayattan bıkar. Anladığıma göre sen, burada yaşamayı şart koşmuşsun. Hiç olmazsa ona eski hayatını pek arattırmayacak bir semte, bir eve çıksanız. Nasıl bir aileden geldiğini, ne kadar ne kadar servet sahibi olduğunu biliyorsun, değil mi? İncil'de bir lâf vardır: "Deve, iğnenin gözünden geçebilir" zenginler..." (Adivar, 1943: 201)

Bu sözler Rabia'yı etkilemez. Peregrini'nin parası pulu, asaleti ile ilgilenmediğini, kendisini isteyenin kendisi gibi yaşaması gerektiğini söyler.

Osman adını alan Peregrini ile Rabia evlenirler. Vehbi Dede, Rabia'nın babası rolündedir. Vehbi Dede düğünden sonra Konya'ya gider, dönüşte Rabia ile Osman'ın evlerine gider. Bir bakıma onların hayatını da merak eder. Osman'ın, Rabi-

a'nın dedesi ile görüştüğünü, namaza onun imamlık yaptığı camiye gittiğini öğrenir. Osman, imamdan söz eder, hastalansa onu ziyarete gidip gitmeyeceğini, elini öpüp öpmeyeceğini, duasını alıp almayacağını sorar. Rabia

“-Onun duası sanki dua mı? Varsın ölsün, semtine bile uğramam. Şom ağzını toprak kapasın, inşallah!” (Adıvar, 1943: 230) der. “Vehbi Efendi, Rabia'nın bu katı cephesinden müteessir” (Adıvar, 1943: 230) olur. Onun dedesi için söylediği “çoluğu, çocuğu bütün gün korkuturdu. Vehbi Dede kendisini Rabia'nın ruhunun bekçisi olarak görür:

“-Beni dinle, Rabia. Hiçbir zaman korkunun kalbinde, kafanda başkaldırmasına meydan verme. İnan ki kâinatta Hâlikın halk etmediği bir tek şey korkudur. İnan ki korkuyu ilk hayvanlar, ilk insanlar acizlerinden, çaresizliklerinden kendi kendilerine, kendi içlerinde yaratmışlardır. Korku, efsane cin-sinden bir ejderhadan başka bir şey değildir”. (Adıvar, 1943: 231)

Vehbi Dede'ye göre korku, binlerce kolu olan bir ahtapota benzer, üstelik gözsüz, kulaksız, şekilsiz korkunç bir ahtapot. Belli ki Vehbi Dede, dinin/şeriatın insanları korkutan yüzünü değil, sevdiren yüzünü göstermek ister veya temsil eder. Ona göre, Rabia'nın büyükbabası gibi ruhaniler insanoğ-lunu korkutmak için bu ahtapotu yalancı ilahlar, zebaniler ve periler kıyafetine sokar. “Dünyanın başına belâ olan her zalim hükümdar bu bin kollu ahtapotu kullanır. İnsan şeklinde vampir ruhlu münferit katiller, vampire benzeyen kanlı fikirler, hep bu ahtapotun kollarıyla habasetlerini icra ederler, bu ejderhayı öldürmeden insan ırkı için ne sulh vardır, ne hürriyet”. Burada Halide Edip Adıvar, Vehbi Dede'nin şahsında tasavvufun ve tekkenin insan ve toplum hayatındaki yerini kuvvetli bir benzetme ile verir. Esasen İmam İlhami Efendi'nin şahsında din ne kadar toplumu düzenlemekten uzak ile tasavvuf ve tekke o ölçüde toplum için gereklidir şeklinde anlamak hiç de yanlış olmaz. Fakat unutmayalım ki romanın yazıldığı dönemden günümüze kadar bu konu yeterince kavranabilmiş değildir. Esa-

sen yukarda da ifade edildiği gibi esere göre, Vehbi Dede'nin anlayışı İmam İlhami Efendi'nin anlayışından daha tehlikelidir. Esasen bunun için yine yukarda yazarın kendi içinde tutarsız olduğunu ifade etmiştik. Nitekim Vehbi Dede konuşmasını şöyle tamamlar:

“-Senin samedânî ülkende korku yok, ey rahimlerin rahimi! Bize, zavallı çocuklarına³ kendi icat ettiğimiz bu çirkin korkunun bin bir başını ezmek için kuvvet ihsan et!” (Adıvar, 1943: 231)

Vehbi Dede, Paşa'nın oğlu Hilmi ile beraber sürülen Rabia'nın babası Tevfik'ten bir dervişin getirdiği mektubu okur.

Zaptiye Nazırı Selim Paşa görevinden istifa etmiş, gelinini getirmek üzere Şam'a gidecektir.

“-Şam'a giderken evimi, ailemi emanet edecek bir dosta ihtiyacım var. Dede'den daha emniyetli dost bulmak kabil mi?”

.....

“- Rabia ile kocası da her gün bizde. Ben yokken onlar da Vehbi Dede ile beraber bizim hanımı yalnız bırakmayacaklar” (Adıvar, 1943: 251).

Böylece Dede, Selim Paşa için de en güvenilir insan olur.

Tevfik'in mektupları bir derviş tarafından Vehbi Dede'ye getirilir.

Peregrini/Osman Rabia ile evlenmiştir. Rabia hamiledir. Fakat doktor doğumu tehlikeli bulur. Doktorun tavsiyesi ile Osman, çocuğun düşürülmesinin uygun olacağını düşünür. Rabia bunu kabul etmez. Osman, Vehbi Dede'nin Rabia'yı ikna etmesini beklemektedir. Çünkü “Dervişin Rabia'nın üzerindeki tesiri” (Adıvar, 1943: 276) büyüktür. Ona göre “Vehbi Dede isterse Rabia'ya söz anlatır” (Adıvar, 1943: 276). Yazar/anlatıcı Vehbi Dede'nin Rabia'ya hak verdiğini, mademki Rabia'da o azim ve irade var, mademki çocuğunu muhafaza

³ Burada “çocuklarına” ifadesi yazarımızdaki Hristiyanî kültürün etkisini gösteren tipik bir örnektir. Çünkü Hristiyan kültüründe insanlar Tanrı'nın çocukları olabilirler, hâlbuki İslâmî kültürde insanlar Tanrı'nın sadece kullarıdır.

için ölüm tehlikesini göze alıyor bunda bir hikmetin olduğunu düşündürür. Öte yandan Peregrini'nin söylediği şu sözler Vehbi Dede'yi nasıl gördüğünü anlatması bakımından dikkat çekicidir:

“-Sen dostum, bir insan değil, ayaklı bir felsefesin. Sen-ce şefkat, muhabbet; bunlar hep metafizik mütalaalara bağlı şeyler...” (Adıvar, 1943: 277).

Vehbi Dede, Rabia ile konuşur onu bu konuda etkileye-meyeceğini anlayınca yolda giderken kendi kendine mırıldanır:

“-Unutma Vehbi! Aşk hiçbir zaman maddeye bağlanamaz. Ona verdiğimiz isim ve yüz, Hallâkı âlemin nikabı... Rabia Rabbimin nur yüzünün küçük bir aksisi!” (Adıvar, 1943: 278)

Vehbi Dede, yukardan beri göstermeye çalıştığımız gibi romanımızda örneklerini çok az gördüğümüz bir karakterdir. Halide Edip Adıvar, onun şahsında tasavvufun ve tekkenin yumuşak yüzünü göstermeye çalışır. Klasik çekişme çerçevesinde ifade edecek olursak tekke ve medrese karşılaştırılmış olur. Eser bu anlamda da önem kazanmaktadır. Konuyu tarihî perspektif içinde düşünmeden yazarı din düşmanı diye göstermek kanaatimizde son derece yanlıştır. Bu bakımdan da eser gele-neğin aktüel kazanmasıdır. Ayrıca burada önemli olan bir başka husus, Vehbi Dede'nin İmam İlhami Efendi'nin karşısında hem Rabia hem de Peregrini için vazgeçilemez bir karakter olmasıdır. Şayet yazar Vehbi Dede'yi romanında canlandırmamış olsaydı o da dine karşı bir şahsiyet olarak değerlendirile-cekti. Çünkü pek çok romancımız konuya böyle yaklaşmıştır. Vehbi Dede'nin varlığı bize yazarlarımızın asıl karşı oldukları anlayışı ortaya koymuş olur. Yalnız hemen ifade edelim ki hâlâ bugün şeriat ile tasavvuf, din adamı ile derviş karıştırılmakta birtakım cemaatler tekke veya tasavvuf gibi algılanmaktadır. Esasen tarikat kisvesindeki pek çok cemaatin tasavvuf ile bir ilgisinin olmadığını anlamak gerekir. Bu bakımdan Halide Edip'i bu gözle yeniden okumak gerekir.

Kaynaklar

Adivar, Halide Edip (1943). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Ahmet Halit Kitapevi, 14. Bas.,

Ahmet Midhat (1292), *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, İstanbul: Kırkambar Matbaası.

Enginün, İnci (1978). *Halide Edip'in Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Şahin, Veysel (2014). *Bilge Kadının Aynadaki Yüzü Halide Edip Adivar'ın Romanlarındaki Yapı ve İzlek*, Ankara: Akçağ Yayınları.